

УДК 94:327

МАЛЬШИНА К.В.,
кандидат історичних
наук, доцент
Дипломатичної
академії України
при Міністерстві
закордонних справ
України

ВОЛОБУЄВ В.В.,
кандидат
філософських наук,
доцент,
Дніпропетровський
державний
університет
внутрішніх справ

ОБ'ЄДНАНА СЛОВЕНІЯ (1848-1941 рр.): НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ТЕНЕТАХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті розглядається походження та головні пункти словенської національно-політичної програми Об'єднаної Словенії, виділені етапи розвитку. Проаналізовано її вплив на словенську політику з точки зору міжетнічних та міжнародних відносин у II пол. XIX – I пол. XX ст.

Ключові слова: Словенія, Об'єднана Словенія, національно-політична ідея.

У вирах Березневої революції 1848 р., яка змусила австрійського імператора Фердинанда I прийняти Конституцію, «навесні народів» багаточисельні народи Австрійської імперії побачили можливість національного зміцнення. Австрійська імперія була тоді адміністративно поділена згідно феодального права. Чехія та Словенія були підпорядковані безпосередньо Австрії. Але якщо Чехія, як королівство, тільки віддала свою корону у руки Габсбургів у XVI ст. і згідно свого цілісного автономного положення щодо Австрії мала власне традиційне внутрішнє поділення, словенські землі були роздроблені на адміністративні одиниці – провінції Примор'є, Крайна, Штирія, Каринтія у внутрішньодержавних кордонах Австрії. Ці провінції були частково чисто словенськими, частково поліетнічними – з словенським селянством та німецьким міщанством.

Об'єднана Словенія стала основною вимогою політичних програм словенців в 1848 р., коли вони зажадали єдину Словенію, сполучену в рамках імперії, та рівноправність словенської мови з іншими мовами в громадських справах, а також рішуче заперечили про-

ти включення імперії Габсбургів у об'єднану Німеччину. Першою загубленою словенською територією стала Венеціанська Словенія, яку Австрія мусила віддати Італії за договором 1868 р. З того часу словенці загубили не тільки велику частину свого народу та своїх земель, але й впевненість у власних силах захистити народну цілісність та ідентитету, й ідея Об'єднаної Словенії, особливо після конгресу в Любляні 1870 р., відійшла на задній план, поступившись місцем ідеї югославізму (на той момент у вигляді австрославізму, або тріалізму).

У бурхливих подіях кінця Першої світової війни та післявоєнних переговорних дебатах у Паризі та Рапалло словенці загубили біля 40% свого населення у Примор'ї та Карінтії через вплив внутрішніх та міжнародних чинників, і у процесі створення Версальсько-Вашингтонської системи світового впорядкування проблема возз'єднання розрізаної Словенії з внутрішньо-політичної проблеми Австро-Угорської імперії трансформувалася в проблему міжнародну.

* * *

Вивчення виникнення та історичної долі ідеї возз'єднання розрізнених словенських земель почалося у словенській історіографії з кінця Першої світової війни. Треба сказати, що в той час головним питанням було визволення всіх колишніх габсбурзьких слов'ян з-під іноземного гніту; й для великої кількості словенців це вже було достатнім досягненням. Протягом короткого перехідного етапу – існування Держави СХС (жовтень-листопад 1918 р.) – словенці мали повну автономію з найбільш широкими повноваженнями, яку вони ніколи до цього не мали й вже більш ніколи не могли досягти аж до розпаду Другої Югославії. Саме в цей період великої свободи у рішенні переважної більшості всіх державних питань зав'язалися проблеми словенського державного розмежування з Італією та Австрією, тобто знову постало питання Об'єднаної Словенії та почалася напружена боротьба, як військова, так і дипломатична, за досягнення цієї мети.

Але цей досить славетний період у своїй історії словенська історіографія зовсім не розглядала аж до здобуття Словенією незалежності у 1990 р. Причин для цього було декілька. По-перше, серед словенського політикуму з кінця 1918 р. до весни 1945 р. на позиціях націоналізму стояв тільки політичний католицизм, словенські християнські со-

ціалісти, супротивники комуністів-інтернаціоналістів, що прийшли до влади у Другій Югославії, коли, особливо після жахливих проявів націонал-соціалізму у часи Другої світової війни, будь-який прояв здорового націоналізму викоринявся як такий. По-друге, період був дуже короткий, всі намагання словенських політиків використати нагоду – здобуту автономію – для возз'єднання Словенії не стали надбанням широкої громадськості, документи Національного уряду в Любляні (жовтень 1918 – липень 1920 рр.) були поховані в архівах та були витягнені з них тільки у 1990-х рр.

На початку 1990-х рр. з'явилася праця Б.Балковця¹, де було вперше помічено роль періоду Держави СХС у словенському державотворенні, й вже у 2000-і рр. ця ідея була підтримана громадськістю завдяки дослідженням Ю.Перовшека². Проблемою словенських кордонів, яка також є невід'ємною частиною проблеми возз'єднання Словенії, займаються декілька сучасних словенських істориків, в числі яких таке відоме ім'я, як Б. Графенауер³. Але всі вони більше фокусують свою увагу на північному, австрійському відрізу кордону, який розрізав по живому словенську націю, відокремивши від її переважної більшості історичну колыску словенського народу – Карінтію. Північно-західний відрізок – межа з Італією – теж є історичною травмою в пам'яті словенців, але сучасні словенські фахівці тут більше уваги приділяють впливу італійського фашизму та соціально-економічним та політичним процесам у Словенському Примор'ї.

Щодо історіографії періоду Першої Югославії, тоді виходили праці, висвітлюючи тільки процес з'єднання Держави СХС з Королівствами Чорногорії та Сербії. В той час вивченням нових кордонів Королівства СХС займався видатний словенський історик та географ Антон Мелік (1890-1966), професор Люблянського університету, засновник словенської школи геоморфології, фундатор Географічного інституту Академії наук Словенії. В час слухань Паризької конференції він написав "Історію Сербів, Хорватів та Словенців"⁴, в якій обгрунтував правомірність включення в нову державу раніше роз'єднаних етнічно слов'янських територій. Як він пише: «Ми, словенці, маємо прикордонні суперечки з трьох сторін, з італійцями, німцями й угорцями. Оскільки ми самі не володіємо засобами, якими вирішуються жорсткі, найскладніші конфлікти, ми встали перед західноєвропейською переможною демократією, щоб вона розсудила та

дала нам те, що нам належить „за природним правом“»⁵.

Проблемою опікувався також словенський географ, геополітик та історик Сільво Краньєць (1892-1976). Він був солдатом з 1916 по 1918 рр., тому для нього проблеми югославянської історії та боротьби за незалежність були ще й особистою справою. Він є автором “Огляду історії сербів, хорватів і словенців” (Любляна, 1925), в якому розташовані в хронологічному порядку всі значні історичні події; за X річницю спільної держави (1928) також видав в Цельї історію Королівства СХС під назвою “Як ми з’єдналися”⁶, де особливе місце приділив ролі словенців в процесі зближення югославянських народів та боротьби за єдину державу. С.Краньєць сфокусувався на процесі об’єднання. Дух часу на автора впливав тільки в деталях, наприклад, він не відокремив велико-сербські думки від югославянських, він не давав точного історичного місця Сараєвському вбивству або радикальному національному руху.

Тоді ж вийшла друга книга, “У боротьбі за Югославію”(1928–1929), автором якої є Іван Лях, політик, який постійно знаходився в центрі радикального національного руху. Робота написана в патріотичному дусі, містить багато романтичного матеріалу, який через прагнення показати процес об’єднання якомога більш драматично не завжди критично розглянутий. Якщо Краньєць обмежив тему тільки об’єднанням, Лях намагався подати в цілому боротьбу за югославізм. При цьому він занадто спирався на сербські джерела та на події, для опису яких тоді ще не було достатньо відкритих джерел⁷.

Історію виникнення ідеї Об’єднаної Словенії та її політичне життя вивчають такі сучасні словенські історики, як В. Мелік⁸ та Я. Прунк⁹, які порівнювали національні програми словенських партій й серед них приділили увагу цій програмі; С. Гранда¹⁰ присвятив 27 років своєї праці дослідженню походження програми та особистості її автора.

Метою дослідження є показати походження програми, розглянути її головні пункти, виділити етапи та проаналізувати її вплив на словенську політику з точки зору міжетнічних та міжнародних відносин у період II пол. XIX – I пол. XX ст.

* * *

Треба сказати, що в ці часи словенці сприймалися у Австрійській імперії як “неісторичний”

народ¹¹, який ніколи не мав своєї держави, політичних та національних традицій, тому не мав права на будь-які думки про власне націотворення та державотворення. Словенські землі для австрійців, починаючи з X ст., протягом тисячоліття були власним життєвим простором та з’єднували їх з Адріатикою: провінція мала назву Австрійське Примор’є та Трієст звався австрійським портом, провінція Карінтія завжди мала стратегічне положення для Відня, тому що слугувала своєрідним мостом до Адріатичного моря. Німецька колонізація міст призвела до поєднання процесів етнічного та соціального розшарування – німецько-єврейське місто та словенська сільська округа, особливо це було характерно для Карінтії та північної Штирії.

Попередником ідеї Об’єднаної Словенії є поняття Словенія, ім’я для земель, на яких доказано жили словенці, тобто для єдності, яка до цього не мала своєї територіальної, географічної, історичної назви. Термін використався серед освічених словенців вже здавна, але публічно дійсно відомим він став 4 вересня 1844 р., коли в „Новинах“ у своєму вірші „Словенія” його використав словенський юрист та поет Йован Косескі¹².

Словенці вперше публічно виступили за об’єднання всіх словенців і широкої автономії у Березневій революції 1848 р. „Словенство”, якщо його розуміти як словенську національно-політичну ідею, за думкою словенського історика С.Гранди, вже з самого початку здобуло широку народну підтримку і ніколи не було вимишленням вузького кола словенської інтелігенції.

Днем народження Об’єднаної Словенії може вважатися середа 29 березня 1848 р., коли целовський (клагенфуртський) соборний капелан і народний будитель Матія Майяр-Зільський у газеті „Новини” у статті „Слава Богу в вишніх”¹³ зазначив, що “такого великого часу ще не було, з тих пір, як світить сонце, “що „ми всі народи імперії (слов’яни, німці, італійці, угорці) браття, що всі потребуємо один одного”. Головною думкою Майяра було: „Кожна людина най живе в своїй країні як дома, як вона вважає за потрібне: німець по-німецьки, італієць по-італійськи, угорець по-угорськи” – тобто словенці по-словенськи. Найважливіше словенське прагнення було: „най нам буде вільно, най можемо в Словенії, коли ми хочемо і як ми хочемо, в маленькій школі чи канцелярії увести нашу словенську мову”. У цих простих словах вже була вся програма Об’єднаної Словенії

та реорганізації Габсбурзької імперії в союз рівноправних народів.

У той же день було написано звернення віденських словенців на адресу Крайнських провінційних зборів. У Відні на початку квітня редактор “Новин” Янез Блейвейс виклав словенські вимоги ерцгерцогові Йоганну Габсбургу, який 15 років управляв словенцями у Маріборі. У 1848 р. склали багато формувань програми, точніших та рішучіших. Шість разів її переписав сам Майяр¹⁴, з інших найбільш помітними є петиція грацьких словенців та програма віденського товариства “Словенія” від 20 квітня 1848 р., яким на той час керував відомий мовознавець Фран Міклошич. Суть програми найбільш виразно висловили грацькі словенці: “Подолання історичного розділення країни на провінції, злиття нашої словенської землі у мовних кордонах в єдину країну і таким чином концентрація всіх нас в єдину націю”¹⁵. На підтримку географ Петер Козлер підготував брошуру про кордони Словенії та мапу словенських земель з начерченими етнічними межами. Це був перший географічний огляд Словенії, як цілісної єдності, і перша карта Словенії як такої. Крайна була повністю словенським регіоном, в той же час Штирія, Каринтія і Примор’є кожна мали населення приблизно третю частину словенців. За межами цієї території жили тільки 6% – угорські та венеціанські словенці.

С.Гранда підкреслює, що свідомість про словенство і словенців нараховує вже принаймні кілька століть, але тільки Березень 1848 р. створив можливість, щоби словенці вголос говорили за себе та розкрили свої цілі й бажання. Головним доказом, що словенська національна програма дозріла вже до березневих подій, автор бачить в тому, що у кількох днях розбіжності, але без близьких взаємозв’язків, програма з’явилася в крупних населених пунктах з однаковою формулюванням – у Целовці (Клагенфурті), Граці та Відні, тобто у районах зі змішаним населенням, але у Люблянці, в центральній Словенії, була невідомою. Три ключових пункти програми (створення Словенії, визнання словенської мови та протест проти включення у Німеччину) підписали у вигляді петицій. Збереглася 51 петиція про Об’єднану Словенію з різних словенських районів, які дослідник шукав з 1972 року й, нарешті, знайшов у Домовому, дворцовому та державному архіві у Відні (фонд рейхсрату 1848/49, fasc. 117, 5013 R.T.).

Петиції були одним з найбільш типових засобів масового вираження політичної волі протягом

революції, це право дала конституція. Збереглися три типи підписаних петицій, їхнє поширення серед людей проходило на двох рівнях: через Віденське товариство “Словенія” до інших словенських товариств, а через них до окремих людей та різних словенських міст. Успіху петицій допомагало в той час розповсюдження газет, видання яких через свободу преси швидко помножувалося. Підписання петицій за Об’єднану Словенію було успішнішим в Штирії¹⁶, де результат був виключний. У Крайні підписане поле не збереглося, як і у Каринтії, тому кількість тут складніше оцінити. Також збереглася тільки одна петиція з Гориці.

Підписане клопотання було подано у рейхсрат, який мав справу з конституційним планом перебування імперії. Після розпуску парламенту і проголошення переглянутої центристської конституції 4 березня 1849 р. ці вимоги застаріли.

Оскільки революція навстіж відкрила двері широким можливостям, реалізація програми Об’єднаної Словенії пройшла б набагато легше саме тоді, ніж будь-коли пізніше, як вважає фахівець із словенської історії ХІХ ст. В. Мелік¹⁷. Її сприйняли та підтримали багато не-словенців, як, наприклад, Слов’янський конгрес у Празі, хорватський сабор, програма лівої фракції серед австрійських німців, Ф.Палацький у своєму плані переустрою імперії, баденські республіканці й демократи, які серед частин „нової Німеччини“ предбачали Республіку Іллірію з столицею в місті Трієст¹⁸.

Словенці мали дуже сильне представництво у конституційній комісії Віденського рейхсрату за кількістю та якістю, одну шосту всіх членів¹⁹. Юристи Матія Кавчич та Йоже Кранць стояли за єдину Словенію, але виключали з неї Каринтію. Однак нові плани у рейхсраті не пройшли. “Навесні народів” словенці не могли реалізувати свої устремління до злиття нації. З початком абсолютистського режиму Баха в 1851 р. словенське національне пробудження перейшло в області культури. Перемогли історичні провінції, але вони повинні були б ділитися на округи, у відповідності з національними кордонами. Саме це сталося з Штирією. У Маріборський округ віддали словенську частину провінції. Впливовий політик-клерикал А.М.Сломшек досяг того, щоби єпархіальні кордони призвели у відповідність з окружними, та щоби центром лавантійської єпархії став Марібор (1859 р.)²⁰.

Програма Об’єднаної Словенії в черговий раз з’явилася на світ після падіння неабсолютизму,

але словенці були боялися гострої опозиції з протилежного боку. На зустрічі у Маріборі 25 вересня 1865 р. словенські політики сприйняли внутрішньоавстрійську програму, за якою кожна провінція би мала провінційні збори та уряд, і внутрішньоавстрійська єдність (Штирія, Крайна і Примор'є) би мали спільні збори і спільний уряд. Делегати від однієї національності з усіх провінцій би приймали б рішення з етнічних проблем. Етнічно змішані провінції мали б національні курії²¹.

Деякі з цих ідей з'явилися вже в 1848 р., але пізніше вони почали з'являтися частіше. Маріборська програма, незважаючи на такі ідеї, ніде не знайшла ніякої підтримки. Восени 1866 р., Лука Светець пояснив, як досягти Об'єднаної Словенії. Першим кроком би було клопотати перед імператором. Цесар би скликав патріотичних словенських лідерів, які б виробили нову виборчу систему, найближче до загального виборчого права. Після затвердження імператором, представники всіх словенців були б вибрані – і вони висловили б свою думку щодо майбутнього словенського устрою²². На думку В.Меліка, задум Л.Светця був фантастичним і неможливим²³. У 1866 р. Італія отримала Венеціанську Словенію – Фріулію, й, таким чином, перша частина словенців перейшла в чужу країну. Ця перша болюча втрата активно вплинула на політичну свідомість словенців: через два місяці вони добилися найбільших політичних успіхів – організовано виступили у виборах і виграли у сільській курії у Крайні, Гориції і в Нижній Штирії. Валентин Зарнік помітив: “тільки зараз ми сміємо говорити, що словенський народ насправді існує у світі ... і ми не просто етнографічний термін”²⁴. Вибори 26 січня 1867 р. показали, що більшість населення підтримує словенську партію та її національну програму.

Ідея Об'єднаної Словенії може вважатися одним з чинників виникнення таборів. Доба таборського руху почалася у 1868 р. Табори являли собою багатотисячні народні збори у вигляді наметових таборів на селянських полях, організовані словенськими культурно-політичними діячами та студентами, та підкреслювали силу народного рішення. У них взяли участь селяни, які представляли переважну більшість словенців, основу національного руху, священники і світська інтелігенція, націоналістично орієнтовані міщани. Організатори таборів розуміли, що конституційним шляхом неможливо досягти Об'єднаної Словенії; табори насамперед були призначені для закордону,

який би з їхньою допомогою зрозумів, що на цьому шматку землі живуть словенці, що вони хочуть бути вільними й вільно вирішувати свою долю.

Через три роки табори перестали існувати, почасти через заборону уряду, почасти через ліберально-клерикальні протиріччя серед організаторів, почасти вони зжили самі себе. Об'єднана Словенія від цього часу висувалася як вимога тільки час від часу, в провінційних зборах, а також у державних, і на трьох прибережних таборських зборах в 1878 році, які в основному протестували проти італійських іредентистських устремлінь щодо словенської землі. Висувалися різні альтернативні вимоги, як, наприклад, встановити Вищий земельний суд у Любляні, спеціальний відділ намісництва у словенській частині Штирії, спеціальні етнокультурні представництва²⁵.

Якщо ідея Об'єднаної Словенії під час революції ще здавалася правдоподібною, у стабільних умовах конституційного парламентського життя вона вже стала нереальною. Проти цього були німці, а також чехи і поляки, які спиралися на історичні, феодальні межі провінцій. На думку В.Меліка, словенцям бракувало союзників, в той час як зовнішня братня підтримка була дуже потрібною: “Ми вже давно поклалися на слов'янство, слов'янську ідею та слов'янську взаємність, і в контексті слов'янства завжди більше на югославізм”²⁶. Вже в 1848 р. Майяр написав у своїй петиції імператору бажання, “прийти завжди чесними та лицарськими братами імператорської династії в Хорватії, Славонії і Далмації у дійсний союз”. У 1870 р. пройшла зустріч словенських та хорватських політиків, зпочатку в місті Сісак у Хорватії, потім в Любляні. З подвоєною силою югославянська ідея піднялася в 1908 р. під час боснійської кризи, а потім домінувала у громадськості близько 80 років.

Задум об'єднання всіх словенських, хорватських і сербських земель Габсбурзької імперії найбільш яскраво проявився на засіданнях крайнських провінційних зборів 15-16 січня 1909 р., а також в Травневій Декларації у рейхсраті 30 травня 1917 р. За цим послідував ще сильніший деклараційний рух, який, як колись табірський, пов'язав усіх словенців. 16 серпня була створена Національна Рада в Любляні, яка перейняла на себе управління всіма словенськими землями, 29 жовтня 1918 р. була створена Держава словенців, хорватів і сербів з центром у Загребі, 31 жовтня – Національний уряд у Любляні, який в Словенії виконував всю

державну владу, тобто державну владу в межах її повноважень, а також повноважень Національного віча, як показав Ю. Перовшек, який пише: «Мас бути підкреслено, що це підтвердило позицію словенського народу в якості суверенної держави та інституту національного самовизначення в міжнародному житті»²⁷. Це була також, відповідно до доказів Перовшека, перша реальна форма реалізації програми Об'єднаної Словенії²⁸.

Але цей успіх мав один недолік – дуже швидко йому прийшов кінець. При створенні Держави СХС вже було ясно, що свого часу вона поєднається з Королівством Сербією, неясним був тільки чин об'єднання. Словенська народна партія (СНП) виступала за федерацію, як заявило її керівництво в четвер 21 листопада²⁹. Два дні потому, в суботу, 23 листопада в Загребі розпочалася сесія центрального Національного Віча: більшість його виступала за монархію й негайне злиття. СНП капітулювала. Газета «Словенець» 29 листопада записала, що треба підкорятися волі більшості, а ще трохи потім — що середній шлях між центристами та автономістами, мабуть, є найкращим³⁰. Першого грудневого Акту про об'єднання не включав позицій хорватського сабору й Національного Віча щодо правил прийому нової конституції, коли для цього мала бути кваліфікована більшість у дві третини, й, таким чином, це об'єднання являло собою своєрідний обман. Видовданська Конституція була через 2 роки прийнята „похмурою більшістю“ у 13 голосів, з 40 словенських депутатів за неї проголосувало лише 12³¹.

Після Першої світової війни, таким чином, з одного боку, у Словенії в рамках Королівства СХС прийшов кінець німецького керівництва, головування німецької мови, ризику германізації. Словенська мова стала єдиною для шкіл та офіційних документів і почала вільно розповсюджуватися та розвиватися. Але, з другого боку, первісному словенському урядові та автономії зусиллями центрального уряду в Белграді у липні 1919 р. прийшов кінець, а вже до цього закінчилася й початкова самостійність у військовому командуванні словенською мовою, яка ще діяла до лютого 1919 р.

Провал програми Об'єднаної Словенії на внутрішньодержавному рівні супроводжувався подальшими втратами словенської території та населення, зараз вже в дуже широкому масштабі на рівні міжнародному. Розпад Австро-Угорщини приніс державне розрізання Словенії. У нещасливому для словенців 1920 році Примор'є з найбільш

передовою та заповзятливою підприємницькою частиною словенців за Рапалльською угодою збудула Італія, Карінтія була загублена через плебісцит та перейшла до Австрії. Об'єднаної Словенії не було. Жодним шматком своєї словенської землі словенці не володіли самостійно.

Це сталося через низку зовнішніх причин та факторів впливу.

* * *

Словенські землі протягом століть були спірною територією для Австрії та Італії; з сер. XIX ст. важливим фактором для їх возз'єднання стала ідея іредентизму, яка стосувалася насамперед італійців та німців, які ще перебували у стану роздробленості, але їхнє відсторонення від територіального розділу миру примушувало їх шукати привід зайняти якомога більше сусідніх територій. Так, наприклад, в 1867 р. Прусія анексувала Шлезвіг, а в 1871 році приєднала Ельзас і Лотарингію, ще раніше почала обговорюватися ідея. Ідея необхідності об'єднання в одній державі територій, населення яких говорить однією мовою, і проведення державних кордонів відповідно до лінгвістичних отримала назву «принцип національності»³². Поєднання італійцями «принципу національності» з ідеєю народного суверенітету стало ідейною основою створення Італійського Королівства.

Також у сер. XIX ст. отримали визнання такі процедури «народного волевиявлення» щодо статусу територій, як плебісцити. За результатами плебісцитів відбулося приєднання Ніцци і Савойї до Франції в 1860 р., Іонічних островів до Греції в 1862 р.

Це все підготувало виникнення терміну «самовизначення націй» та поняття «права нації на самовизначення», які вперше прозвучали на Берлінському конгресі 1878 р. Ця ідея незабаром отримала широке визнання і зайняла міцне місце в програмних положеннях багатьох ліберальних і соціалістичних рухів. У період першої світової війни воюючі країни вважали своїм обов'язком проголосити гасло самовизначення народів, що проживали на землях противника.

Принцип національного самовизначення як можливої норми повоєнного устрою вперше був висунутий країнами Антанти і США³³. З початку 1918 р. союзники взяли курс на розчленування Австро-Угорської імперії та створення на її території держав, що перебували б у сфері впливу країн коаліції.

Виходячи з основних положень, закладених в американській Конституції, президент США Вудро Вільсон в кінці війни і в ході наступних мирних переговорів виступив як прихильник принципу національного самовизначення. На перших етапах обговорення ідеї самовизначення В.Вільсон був проти розвалення Австро-Угорської імперії. Його концепція не була незмінною – він доповнював і розвивав її у дискусіях з радниками та світовими політиками. Одним з впливових політиків того часу, хто вступив у гостру дискусію з В.Вільсоном та фактично переконав його у думці про долю Австро-Угорщини та її колоніальних народів, був Т.Г.Масарик. У травні 1916 р. Вільсон висловлювався тільки про право народів вибирати такий уряд, при якому їм буде більш зручно жити, тобто, пропонувалася ідея «внутрішнього самовизначення». Дещо пізніше американський президент сформулював принцип «зовнішнього самовизначення», згідно з яким будь-який народ міг би вибирати таку форму суверенітету, яку хотів. Нарешті, крайня гострота протиріччя на європейському континенті наприкінці Першої світової війни призвела В. Вільсона до думки про необхідність «пов'язати» самовизначення з національним принципом. У лютому 1917 р. В.Вільсон дійшов думки про необхідність розчленування Австро-Угорщини³⁴.

Серед його «Чотирнадцяти пунктів» від 8 січня 1918 р. IX-XI пункти стосувалися самовизначення народів Австро-Угорщини та устрою Королівства СХС:

- IX. виправлення кордонів Італії має бути здійснене на основі ясно помітних національних кордонів.

- X. Народи Австро-Угорщини ... повинні отримати найширшу можливість автономного розвитку.

- XI. Звільнення територій Румунії, Сербії і Чорногорії, надання Сербії надійного виходу до Адріатичного моря, гарантії незалежності балканських держав.³⁵

Вільсон говорив, що «вирішення кожного територіального питання, що вплив протягом цієї війни, має бути визначено інтересами відповідного населення, аж ніяк не як момент простого рівняння або компромісу вимог протидіючих сторін», і далі «що всі ясно виражені національні вимоги повинні бути по можливості задоволені в самому широкому масштабі, а нові віяння, чи старі течії розбрату і ненависті, які є загрозою миру Європи і, отже, усього світу, повинні бути усунені»³⁶.

Але головна теза Вільсона про те, що основним суб'єктом влади є народ, який має право на самовизначення, дещо протирічила пункту XI про надання Сербії виходу до моря, що означало, що вона отримає території з інонаціональним населенням. Тобто з самого початку передбачалося саме розширення Сербії за рахунок всіх інших колишніх габзбурзьких народів та Чорногорії — Королівства без короля. Бачимо, що в цьому американському погляді на Балкани воля західно-балканських народів, у тому числі словенців, не сприймалася до уваги. Тому Паризька мирна конференція, яка започаткувала та заснувала головні принципи накреслення словенських та в цілому югославських кордонів, теж тільки дипломатично прислухалася, але фактично ніяк не враховувала словенські територіальні вимоги.

Немало в цьому допомогла позиція Італії, союзниці Антанти, яка фактично зазнала поразки на Сочанському фронті, але після краху Австро-Угорщини та відходу її армії з позицій скористалася нагодою та окупувала словенські землі, які були відвойовані в неї протягом бойових дій 1915-1918 рр.

Вся лінія словенського відрізка югославського кордону з Італією, яка йшла по землях Сочанського фронту, на далі на південь по хорватській Далмації, не відповідала ані географічним, ані етнічним принципам розмежування. Італія окупувала території, заради яких підписала Лондонський пакт 1915 р. та вступила у війну, але далеко зайшла за демаркаційну лінію, обіцяну їй в Лондоні, її війська захопили навіть північну Далмацію та деякі Кварнерські острови. Тому італійські домагання призвели до затягування процесу визначення кордону, потребували підписання окремих угод, Рапальської 1920 р. та Римської 1923 р., але все рівно не призвели до справедливого з етнічної точки зору розмежування. Словенці тут загубили п'яту частину всієї чисельності словенського народу (біля 340 тис. чол.)³⁷, «великанську частину» своєї етнічної та історичної території³⁸, на якій після 1922 р. почалася насильна італізація.

Не менш несправедливо із словенської точки зору була проведена демаркація в Карінтії. Словенці й тут загубили дві п'ятих частин своєї етноісторичної території та населення (більше 600 тис. чол.)³⁹, більше того, Карінтія була колись словенської державності ще з VII ст., тому її насильне державне відокремлення спричинило травму в історичній пам'яті словенського народу. Рішення на користь Австрії, переможеної сторони, прийма-

лися у Парижі не заради Австрії, але проти Югославії, й це ускладнювало відношення словенців не тільки до сусідів за державними кордонами, але й до центральної влади в Белграді.

Таким чином, у 1920 р. словенська національна політика, заснована на програмі Об'єднаної Словенії, у міжнародних відносинах зазнала краху. Після 1921 р. вона зазнала краху всередині Королівства СХС/Югославії, в умовах дії Відовданської конституції, яка впровадила національну уніфікацію.

У той час як в Австрії словенці у національній боротьбі були єдині, у всі часи Королівства СХС/Югославії вони були розколоти на два табори, національно-словенський та югославістський. Ліберальна партія була в унітаристському таборі. Лібералів, які розглядали позицію партії як помилкову, теж було не так мало, вони примикали до націоналістів – клерикалів.

Головну заслугу центральної сербської влади унітаристи бачили у визволенні від німецького панування та у захисті від італійців та австрійців, будь-яка самостійна словенська політика визначалася як опозиція й навіть сепаратизм, поклеп на супротивників як на австрофілів. Вже створення Югославії призвело до формування своєрідного менталітету, який якомога сильніше підкреслював югославізм та завжди боявся говорити про словенство⁴⁰. Навіть Декларація словенських культурних працівників у лютому 1921 р., яка виступила за “автономію словенської, вже досить розрізаної землі”, хвалила Югославію як «об'єднання всіх трьох племен в одній країні із єдиною суверенною владою зовні і всередині”. Її автор Драготин Лончар виступив проти федералізму чи конфедерації, за “автономне положення, яке є серединою між централізмом і федералізмом”⁴¹.

День 6 січня 1929 р. приніс понад 60 років відсутності демократії. З подальших програм автономістів, звичайно, найвідомішими є „Пунктації” СНП від 31 грудня 1932 р.⁴² Як і в австрійський період, словенці в Югославії адаптувалися до можливостей моменту. Радикальні тенденції мали місце майже виключно на особистому рівні або серед таких нелегальних заборонених партій, як комуністи. Постійна італійська й німецька загроза спричиняла сильну прихильність словенців до Югославії.

Фашистська окупація квітня 1941 р. знов показала, що словенців не мають за націю. Її територія була розділена між Італією, Німеччиною та

Угорщиною. У всіх трьох країнах словенські землі були поділені на адміністративні одиниці, які мали топографічні назви (наприклад, Люблянська провінція Італії).

Бачимо, що з моменту виходу програми Об'єднаної Словенії на міжнародний рівень вона увійшла у гостре протиріччя з прагненнями великих суб'єктів міжнародних відносин. Щодо Примор'я, наприклад, було зрозуміло, що Об'єднана Словенія не була насправді цілком досяжна, особливо тому, що кордон 1866 року, який приніс Королівству Італії Венеціанську Словенію, для міжнародної громадськості не був суперечливим й не викликав сумнівів⁴³, і наддержави не вважали за необхідне його переглядати у 1918 р.

Також, всупереч словенським очікуванням, у 1941-1945 рр. міжнародні чинники (у тому числі СРСР) дійсно не мали правильного розуміння словенських територіальних претензій на півночі, в Карінтії, тому Об'єднана Словенія під час Другої світової війни теж не була досяжна, незважаючи на те, яка сторона наприкінці війни представляла б словенські інтереси перед міжнародною громадськістю. Низка міжнародних обставин не була настільки сприятливою для реалізації національних вимог, тому що в будь-якому разі з самого початку Італія та Австрія мали в союзних планах важливу роль у реорганізації післявоєнної Європи.

З іншого боку, Д.Бібер вказує, що багато міжнародних чинників, в цілому сприятливих для словенців, сприймали словенські територіальні претензії інакше, ніж сподівалися словенські політики. Британські дослідження цих питань, наприклад, показують фундаментальне нерозуміння в тому, що існуючі критерії демаркації за етнічними принципами враховували австрійський перепис 1910 р., в той час як словенська сторона наполягала, щоб виправити історичну несправедливість минулих часів і таким чином відновити національну ситуацію, принаймні, з середини минулого століття. З такого дуже відмінного куту зору на словенські територіальні претензії виникли розбіжності, які призвели до таких оцінок, як, наприклад, дав П.Л.Розе, коли він сказав, що словенські вимоги “дикі й політично перебільшені”⁴⁴.

Як вважає Б.Годеша, “ідеал, про який незабаром стало ясно, що здійснити його навряд чи буде можливим, ... пережив подібну долю, як і інші максималістські програми інших народів. З цієї точки зору в європейському контексті словенці не являють собою ніякої виключної трагічної особливості”⁴⁵.

* * *

Таким чином, ми бачимо, що в кордонах Австрійської імперії словенці почували себе розділеними тільки адміністративно; головною метою в той момент для них був захист словенської мови як етнічної ідентитети, для чого вони затребували об'єднання в єдину адміністративну одиницю автономного характеру: в цілому в середині XIX ст. програма Об'єднаної Словенії була протестом проти германізації, яка ще загрожувала посилюватися у разі об'єднання Німеччини та приєднання до неї Австрії. Програма вийшла з клерикального осередку та залишилася загальною словенською політичною програмою і зміцнювала таборський рух у 1868-1871 рр., коли стало зрозуміло, що словенська політика є ще малочисельною та слабкою й повинна вести боротьбу за національну ідею разом з хорватами та сербами; в той час ідея возз'єднання Словенії поступається місцем югославізму.

Югославізм, у свою чергу, виник на підґрунті результатів італо-австрійської війни, що, по-перше, призвела до розширення прав Угорщини усередині імперії, а по-друге, до загублення першого шматочку словенської землі — Венеціанської Словенії (Фріулії) й показала, що словенці не в змозі самі себе захистити. Розуміння італійської загрози підштовхнуло словенську політику на співпрацювання з хорватами у боротьбі за югославізм. Додатним фактором подібного етноісторичного непорозуміння була впевненість в тому, що словенці — «неісторичний» народ, який ніколи не мав своєї власної держави. В цих умовах всі слов'яни імперії почали почувати себе єдиним народом, й ця на той час плідна ідея призвела пригнічені народи до розвалення імперії. Але в цей самий час, велика свобода та державна непорядкованість усього величезного конгломерату західно-балканських народів примусила словенських політиків побачити можливість моменту й знов підняти на щит ідею Об'єднаної Словенії.

У межах Держави СХС, на міжетнічному рівні, ця ідея ніяк не суперечила національним ідеям соратників по розвалу Австро-Угорщини — хорватів та воєводинських сербів. Але одночасно словенська національна ідея вийшла на міжнародний рівень: було започатковано головний конфлікт XX століття між словенцями та Європою, між пішкою та королевою на світовій шаховій дошці. Несподівана італійська окупація Примор'я у листопаді 1918 р., словенсько-австрійська війна початку

1919 р., карінтійський плебісцит 1920 р. та несправедлива демаркація, визначена Паризькою мирною конференцією, показали, що словенці, як народ, не являють собою ані об'єкт, ані суб'єкт світової політики. Вони лише спірна територія для чотирьох країн. В обох випадках, як з італійською, так і австрійською проблемними ділянками словенських кордонів Королівства СХС, що залишило біля 40% населення Словенії за межами рідної країни, міжнародне втручання створило ці проблеми та тільки відстрочило спалах міжнародних конфліктів навколо них до початку Другої світової війни.

Як бачимо, у 1918 р., в тому історичному млину, який перемолов три європейських імперії та розгойдав четверту, словенці постали живим прикладом долі малого народу у міжнародних відносинах. Програма Об'єднаної Словенії на Паризькій мирній конференції поставила на порядок денний теоретичні питання міжнародного права — про право націй на самоврядування, про принципи державного розмежування, про правочинність використання плебісциту у міжнародних відносинах, як форми волевиявлення на поліетнічних територіях.

У внутрішньополітичних відносинах Об'єднана Словенія також поставила багато питань, які стосувалися необхідності розробки теоретичних проблем етнополітики, й головним питанням були співвідношення понять етносу та конфесії, національної ідеї та ідеї державотворчої, процесів націотворення та державотворення. Словенська політика до 1918 р. під впливом зовнішніх факторів демонструвала відсутність розуміння різниці та взаємодоповнювання цих понять та процесів та переплутувала їх між собою. З другого боку, оскільки ще з XIX ст. суверенною вважалася держава, яка мала політичне визнання і статус якого ґрунтувався на «праві давності та включення його за звичаєм»⁴⁶, програма поставила перед словенською культурно-політичною елітою завдання історично доказати право на існування словенського етносу та його національної держави.

Новий етап почався з виникненням Держави СХС, коли на захист програми возз'єднання встала клерикальна Словенська народна партія, яка до кінця Другої світової війни перебувала на позиціях націоналізму, змінюючи тактику у залежності від політичних тенденцій у центральному уряді. У 1923 р. на позиції націоналізму перейшли й нелегальні комуністи. «Об'єднана Словенія» стала прапором боротьби за повернення відрізаних словен-

ських земель та за національне існування проти, відповідно, італізації й германізації, а також проти національної уніфікації всередині Першої Югославії. І якщо друга мета була відносно досягнута вже у 1945 р. у рамках Другої Югославії, перша мета ще й досі залишається під питанням.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Balkovec B. Prva slovenska vlada 1918-1921 / Bojan Balkovec. – Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992. – 191 str.
- ² Perovšek J. “V zaželjeni deželi”: Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918-1941 / Jurij Perovšek. – Ljubljana: INZ, 2009. – 314 str.
- ³ Grafenauer B. Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919: vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na pariški mirovni konferenci / Bogo Grafenauer // Koroški plebiscit: razprave in članki. – Ljubljana: Slovenska matica, 1970. – Str. 295–378.
- ⁴ Melik A. Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pota in cilji / Anton Melik. - Del I-II. – Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1919-1920.
- ⁵ Melik A. Moderna politična načela in naši obmejni spori / Anton Melik // Ljubljanski zvon. – 1919. – Št. 6. – Str. 352.
- ⁶ Kranjec S. Kako smo se zedinili / Silvo Kranjec. – Celje: Družba sv. Mohorja, 1928. – 142 str.
- ⁷ Lah I. V borbi za Jugoslavijo / Ivan Lah. – 2 zvezka. – V Ljubljani: Vodnikova družba, 1928–1929.
- ⁸ Melik V. Slovenski državnopravni programi 1848-1918 / Vasilij Melik // Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994) / Bogo Grafenauer (ur.). – Ljubljana: SAZU, 1995. – 382 str. – S.67-72.
- ⁹ Prunk J. Slovenski narodni programi: Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945 / Janko Prunk. – Ljubljana: Društvo 2000, 1986. – 284 str.
- ¹⁰ Granda S. Prva odločitev Slovencev za Slovenijo. Dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili / Stane Granda. – Ljubljana: Nova revija, 1999. – 588 str.
- ¹¹ Moritsch A. Koroški plebiscit / Andreas Moritsch // Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti. - Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998. – Str.267.
- ¹² Koseski J. Slovenija presvitlimu, premilostljivimu, gospodu in cesarju Ferdinandu / Jovan Koseski // Novice. – 4.09.1844. – Tečaj 2. – List 36. – V Ljubljani: J.Blasnikovi nasledniki, 1848. – Str.1-3.
- ¹³ Majar M. Slava Bogu na višavah / Matija Majar // Kmetijske in rokodelske novice. – 29.03.1848. – Tečaj 6. – List 13. – V Ljubljani: J.Blasnikovi nasledniki, 1848. – Str.4-6.
- ¹⁴ Melik V. Die nationalen Programme des Matija Majar-Ziljski / Vasilij Melik // Matija Majar-Ziljski: zbornik / Andreas Moritsch (Hg). – Klagenfurt: Hermagoras, 1995. – Str. 98-99.
- ¹⁵ Granda S. Graška Slovenija v letu 1848/1849 / Stane Granda. - Zgodovinski časopis. - 1974. – Letnik 28. – Str.53.
- ¹⁶ Granda S. Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49 / Stane Granda. - Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995. - Str.275-327.
- ¹⁷ Melik V. Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991 / Vasilij Melik // Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti : mednarodni znanstveni simpozij, Maribor, Narodni dom - Pokrajinski muzej, 16. - 17. april 1998. - Ljubljana : ZZZ Slovenije, 1998. - Str.15.
- ¹⁸ Hobsbawm E. Obdobje revolucije=The age of revolution / Erich Eric John Ernest Hobsbawm. - Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968. – Str. 187.
- ¹⁹ Apih J. Slovenci in 1848. leto / Josip Apih. - V Ljubljani: Matica slovenska, 1888. - Str. 255-279.
- ²⁰ 130 let visokega šolstva v Mariboru. Anton Martin Slomšek: zbornik simpozija, Teološka fakulteta Ljubljana februarja 1990. – Maribor: Škofijski ordinariat, 1991. - Str. 44-72.
- ²¹ Melik V. Slovenska politika ob začetku dualizma / Vasilij Melik // Zgodovinski časopis. – 1968. – Letnik 22. – Str.28.
- ²² Prav tam. – Str. 30.
- ²³ Melik V. Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991 / Vasilij Melik // Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti: mednarodni znanstveni simpozij, Maribor, Narodni dom - Pokrajinski muzej, 16. – 17. april 1998. – Str. 15-20.
- ²⁴ Zarnik V. 21., 26. in 30. januar / Valentin Zarnik // Novice. – 6. 02.1867. –Tečaj 25. – List 6. – V Ljubljani: J.Blasnikovi nasledniki, 1848. – Str.43-45.
- ²⁵ Melik V. Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991 / Vasilij Melik // Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti : mednarodni znanstveni simpozij, Maribor, Narodni dom - Pokrajinski muzej, 16.-17. april 1998. - Ljubljana : ZZZ Slovenije, 1998. – Str.17.
- ²⁶ Melik V. Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991... – Str.18.

²⁷ Perovšek J. Oblikovanje slovenske nacionalne države leta 1918 / Jurij Perovšek // Prispевki za zgodovino delavskega gibanja. – 1985. – Letnik 25. – Str.59.

²⁸ Prav tam. – Str. 74.

²⁹ Slovenec: Političen list za slovenski narod. – 22. 11. 1918. – Ljubljana: Filip Haderlap & J.Blasnikovi nasledniki, 1918. – Str. 1.

³⁰ Slovenec... – 2.12.1918. – Str. 1.

³¹ Balkovec B. Volilci in glasovanje o vidovdanski ustavi / Bojan Balkovec // Zgodovinski časopis. – 1989. – Letnik 43. – Str. 241-248.

³² Грушкин Д.В. Право народов на самоопределение. Идеология и практика: Материалы к семинару: Москва, 22-23 марта 1997 г. Просветительская группа по правам человека. – М.: Звенья, 1997. – С.5.

³³ Там же. – С. 6.

³⁴ Svoboda G.J. Robert J.Kerner and the US Conception of Czechoslovak Independence // T.G.Masaryk (1850-1937). – L.: McMillan Press, 1989. - Vol. 3: Statesman and Cultural Force. – PP. 49, 52.

³⁵ Wilson W. Fourteen Points Programme of 8 January 1918 // The Papers of Woodrow Wilson. – Princeton, NJ: Princeton Un-ty Press, 1982. – Vol.44. – PP. 534-539.

³⁶ Чернин О. В дни мировой войны. – М. – Пг.: Гиз, 1923. – С. 209.

³⁷ Nosan T. Sidro na Kongresnem trgu v Ljubljani: Simbol rešitve problema slovenske zahodne meje. – Kočevje, 2008. – Str. 9.

³⁸ Repe B. 85. obletnica Rapalske pogodbe / Božo Repe // 24ur.com. - Ljubljana, 12.11.2005. - Режим доступа: http://24ur.com/bin/article.php?article_id=3064260

³⁹ Ehrlich L. Pariška mirovna konferenca in Slovenci: Koroško vprašanje / Lambert Ehrlich // Slovenska država. – 1962. – Letnik 13. – Št.11 – Toronto, Ont.: Slovenian National Federation of Canada, 1962. – S.4.

⁴⁰ Melik V. Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991... – Str.18.

⁴¹ Lončar D. Slovenci in jugoslovanstvo / Dragotin Lončar // Naši zapiski. - 1921. - Št.13. - Str. 25-26.

⁴² Prunk J. Slovenski narodni vzpon / Janko Prunk. - Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992. – Str. 261.

⁴³ Godeša B. Možnosti za Zedinjeno Slovenijo med drugo svetovno vojno: med pričakovanji in stvarnostjo / Bojan Godeša // Prispевki za novejšo zgodovino. – 2006. – Št.1. – Str. 327.

⁴⁴ Biber D. Jugoslovska in britanska politika o koroškem vprašanju / Dušan Biber // Zgodovinski časopis. – 1979. – Št. 1. – S. 133.

⁴⁵ Godeša B. Možnosti za Zedinjeno Slovenijo... – Str. 328.

⁴⁶ Грушкин Д.В. Право народов на самоопределение... – С.7.

Malshina K.V., Volobuyev V.V. United Slovenia (1848-1941): The National Idea in the Trap of International Relations / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine; Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs.

The article deals with the origin of the Slovenian national political program of United Slovenia, its main issues and determined stages of development. Its impact on Slovenian politics in terms of interethnic and international relations during the 2nd half of XIX – 1st half of XX cent. is analyzed.

Keywords: Slovenia, United Slovenia, national political idea.

Мальшина К.В., Волобуев В.В. Объединенная Словения (1848-1941): национальная идея в ловушке международных отношений / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины; Днепропетровский государственный университет внутренних дел.

В статье рассматривается происхождение и основные пункты словенской национально-политической программы Восоединенной Словении, выделены этапы развития. Проанализировано ее влияние на словенскую политику с точки зрения межэтнических и международных отношений в II пол. XIX – I пол. XX ст.

Ключевые слова: Словения, объединенная Словения, национально-политическая идея.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2013

Прийнята до друку 15.10.2013